

П. В. Вітебська, аспірантка Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка

ПЕДАГОГІЧНИЙ ОПТИМІЗМ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Вітебська П. В.

Педагогічний оптимізм як важливий елемент формування образу особистості сучасного вчителя

В статті розглядається особистісні та професійні якості, необхідні сучасному вчителю та педагогічний оптимізм як один із головних елементів формування особистості педагога.

Ключові слова: професійний відбір, педагогічний оптимізм, творче мислення, психологічний профіль, професіоналізм, педагогічні здібності.

Витебская П.В.

Педагогический оптимизм как важный элемент формирования образа личности современного учителя

В данной статье рассматриваются личностные и профессиональные качества, необходимые современному учителю и педагогический оптимизм учителя как один из главных элементов формирования личности педагога.

Ключевые слова: профессиональный отбор, педагогический оптимизм, творческое мышление, психологический профиль, профессионализм, педагогические способности

На сучасному етапі для прискорення темпів прогресу в усіх сферах життя суспільства необхідно забезпечити виховання та навчання всебічно розвинених та професійно підготовлених людей. Для формування образу особистості сучасного вчителя необхідне комплексне дослідження головної продуктивної сили суспільства – людини, її здібностей та талантів, збільшення користі, яку вона приносить суспільству. Професія сучасного вчителя тісно пов'язаною з суспільними, природничими та технічними науками, тому одним із головних завдань педагогічної освіти є вирішення діапазону своєї проблематики, все активніше включаючи новітні наукові здобутки у комплексі із досягненнями

видатних вчених-педагогів минулого, наукове обґрунтування виховання та навчання студентів вищої школи, вивчення особливостей діяльності та роботи викладачів, науковий пошук шляхів та умов, реалізація яких може підвищити ефективність та якість підготовки висококваліфікованих спеціалістів, розвиток у них внутрішніх сил, які забезпечують їхній духовний розвиток.

Формування образу сучасного вчителя досліджувала І. Табачек [1, с. 20]; про особливості взаємозв'язку особистості та професії писав Б. Бенедиктов [2, с. 312]; психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога у своїй дисертації розглядав А. Кононенко [3, с. 20].

Мета статті показати важливу роль педагогічного оптимізму у формуванні образу сучасного вчителя та проаналізувати необхідні професійні та особистісні якості сучасного педагога.

Одним із найважливіших етапів формування особистості сучасного вчителя є навчання у ВНЗ. Одне з найголовніших завдань вищої школи – підняти рівень професійної підготовки та духовного виховання майбутніх спеціалістів. Досвід передових вузів свідчить про те, що конкурсний контингент необхідно формувати заздалегідь. «Знайди свого студента» – така мета вузів, які ведуть активний професійний відбір. Тому загальні вимоги до майбутніх вчителів формуються ще стадії відбору.

Професійний відбір – це перш за все процес відбору претендентів з такими особистісними якостями, які найкращим чином свідчили б про відповідність вимог майбутньої професії та від яких можна очікувати максимальної професійної придатності [4, с. 172].

Професійна придатність на етапі відбору означає визначення таких задатків, особливостей психологічних процесів та властивостей особистості, які відповідають вимогам майбутньої професії та дякуючи яким можуть бути досягнуті значні успіхи в її оволодінні. Об'єктивна необхідність професійного відбору впливає з того, що між людьми є стійкі та істотні відмінності в фізіологічних та патологічних властивостях. Не можна не згодитися з тим, що професії інтелектуальної праці більш відповідальні, підготовка таких

спеціалістів обходиться дорожче, а тому і відбір до вузу повинен бути ретельнішим, ніж на робочі професії.

Будь-яка професія – це різновид суспільно необхідної діяльності на основі набутих знань, вмінь, навичок, особистих якостей, що розвиваються. Професійна діяльність спеціалістів з вищою педагогічною освітою – це діяльність інтелігентів в різних галузях навчально-виховної праці.

Видатний педагог минулого А. Макаренко наголошував, що вибір майбутньої професії має бути самостійним та усвідомленим. Тим більш, коли ми говоримо про педагогічну освіту. Педагог-новатор вважав, що для усвідомленого професійного вибору треба перш за все побачити в собі самому «мудрого творця своєї долі». Він наголошував на тому, що головним при виборі майбутнього шляху повинні бути не матеріальні цінності, а вміння відчувати власну необхідність для країни та здатність реалізувати себе в повній мірі в майбутній професії.

Сучасні вчені вважають, що при розгляді взаємозв'язку особистості та професії необхідно враховувати:

- професійну спрямованість спеціаліста, його відношення, інтерес та любов до професії;
- риси світогляду та особистісні настанови;
- систему цілей та мотивів, які сприяють виконанню обов'язків;
- духовні, інтелектуальні, моральні та естетичні потреби, спрямовані на розвиток здібностей, схильностей, ідеалів;
- сукупність знань, навичок, вмінь, необхідних для роботи;
- уважність, спостережливість, особливості пам'яті, уяви, мислення;
- загальний розвиток, ерудицію, культуру, інтелігентність;
- професійно важливі риси характеру, які сприяють рівню розвитку пізнавальних психологічних процесів [5, с. 211].

Будь-яка професія ставить перед особистістю певні вимоги, тому перш ніж формувати особистість студента, необхідно створити модель спеціаліста.

Маючи модель спеціаліста з певною системою характерних для нього властивостей, знань, навичок, вмінь, можна розробити методи виявлення професійних вимог до спеціаліста, а після цього побудувати систему кількісної оцінки міри відповідності фактичних вимог та необхідних властивостей спеціаліста.

Для успішної професійної реалізації необхідні не тільки деякі загальні, але також специфічні риси та якості. Визначити їх – значить намітити конкретні цілі формування особистості студентів.

Актуальними і у наш час є виділені Макаренко загальні якості, необхідних будь-якому спеціалісту: чесність, патріотизм, відчуття обов'язку, працьовитість тощо. Такі «макаренківські» якості, як гуманізм, оптимізм, почуття людської гідності, дисциплінованість, мужність, витримка, самовладання, впевненість в своїх силах, організованість, рішучість, наполегливість, ініціативність – цілком відповідають вимогам до образу сучасного вчителя.

Сюди ж відносяться різноманітні здібності – розумові, фізичні, організаторські, технічні, педагогічні; творче мислення, гнучкість, критичність, самостійність, широта розуму тощо.

Провідною психологічною функцією в розумовій роботі сучасного вчителя є мислення, яке тісно пов'язане з іншими пізнавальними процесами – сприйняттям, увагою, пам'яттю, уявленням, мовою. **Творче мислення** по-особливому виражає єдність цих процесів, спирається на них, особливо на уяву, та залежить від особистісних якостей, досвіду людини, її відношення до дійсності. Високий рівень творчого мислення сучасного педагога – важлива психологічна передумова найбільш раціонального та ефективного виконання ним професійних обов'язків [6, с. 89].

Наявність творчого мислення є необхідною умовою для сучасних педагогів. Макаренко завжди виступав проти використання усталених педагогічних методів. Він вважав, що «педагогіка – наука діалектична, яка абсолютно не допускає догм» [7, с. 118]. Тому вміння творчо підходити до

процесу навчання, враховуючи особистісні властивості вихованців, зробили його одним із прогресивних педагогів свого часу.

Моральні та фізичні навантаження, нерідко критичність ситуацій сучасної педагогічної праці посилюють залежність результатів розумової роботи вчителя, його творчого мислення від почуття відповідальності, почуття обов'язку, установки на самостійність, повноти знань, навичок, вмінь. Саме дякуючи стійким мотивам та особистісним установкам, всебічній професійній компетенції та готовності до праці педагог може творчо приймати рішення та здійснювати практичні дії [8, с. 194–198].

Продуктивність творчого мислення сучасного педагога підвищується, якщо він, усвідомивши завдання та оцінивши обстановку, створює розумову модель, свого роду внутрішній план практичних дій. Для цього він спрямовує увагу на власну розумову роботу, дещо відволікається від зовнішніх умов праці, другорядних відомостей, регулює інтелектуальні процеси.

Важливими умовами творчого мислення сучасного педагога є:

- швидкість пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, уяви тощо);
- гнучкість, мобільність розумових операцій (аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, конкретизації тощо).

Саме дякуючи таким особливостям пізнавальних процесів та розумових операцій педагогу вдається:

- уникнути при досягненні мети шаблону, механічного перенесення попереднього досвіду в нові педагогічні ситуації;
- ефективніше використати наявні знання, опрацювати більший обсяг інформації та виробити новий спосіб дій;
- визначити раціональні способи досягнення мети;
- проводити різні розумові перетворення, проникати в сутність поставлених завдань, будувати уявну картину майбутніх дій.

Кожна професія синтезує низку особливостей. Саме тому вкрай необхідно визначити зміст психологічного профілю сучасного вчителя. Наприклад, всім спеціалістам повинне бути притаманне почуття відповідальності, потрібні

мобільна пам'ять, творче мислення, увага. Але в різних спеціальностях перераховані якості своєрідно та по-різному впливають на результати праці. Не знаючи цього, не можна досягти глибокої цілеспрямованості в педагогічному процесі [9, с. 121].

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень дозволив визначити перелік якостей, необхідних сучасному вчителю. Вони об'єднуються в три групи:

1. Емоційно-вольова сфера особистості:

- А. Прагнення до співпраці;
- Б. Здатність відчувати ситуацію, поводитись відповідно до ситуації;
- В. Здатність до співпереживання;
- Г. Щирість;
- Д. Адекватний підхід до ситуації;
- Е. Стриманість;
- Ж. Здатність впорюватися з труднощами;
- З. Упевненість у собі;
- И. Справедливість;
- И. Розсудливість, тощо.

2. Професіоналізм:

- А. Певний рівень освіти;
- Б. Вміння планувати роботу;
- В. Любов до дітей, потреба працювати з ними;
- Г. Здатність «передати» навчальний матеріал;
- Д. Здатність будувати навчання, враховуючи індивідуальність учнів;
- Е. Самоосвіта;
- Ж. Педагогічна спостережливість.

3. Когнітивна та комунікативна сфери:

- А. Високий рівень інтелектуальних інтересів;
- Б. Логічність мислення;
- В. Стійкість професійних інтересів;

Г. Схильність до самоаналізу;

Д. Вміння «слухати» співрозмовника;

Е. Товариськість;

Ж. Вміння контактувати з учнями;

З. Вміння, зацікавлення для слухачів, висловлювати свої думки.

Практична педагогічна діяльність лише частково побудована на особистісних якостях вихователя. Тому перша вимога до професійного педагога – наявність **педагогічних здібностей**, які визначаються як якості особистості, що інтегровано виражаються в схильності до роботи з дітьми, любові до дітей, отриманні задоволення від роботи з ними.

Дослідження багатьох науковців вказують на різний склад професійно-творчих здібностей сучасного вчителя. Так, наприклад, А. Щербаков вказує на індивідуально-психологічні особливості особистості педагога, від розвитку яких залежить рівень його професійно-творчих досягнень:

– любов до дітей і потреба працювати з ними;

– цільність характеру;

– самостійність;

– адекватність сприйняття вчителем дитини;

– педагогічне прогнозування і практичні навички та вміння тощо [10, с. 120].

Є й інші підходи до аналізу педагогічних здібностей. Наприклад, Н. Кузьміна видокремлює наступні групи якостей: комунікативні, організаторські, гностичні [11, с. 183].

Наукові дослідження останніх років виявили так звані «провідні» та «допоміжні» педагогічні здібності. До провідних, за результатами численних соціологічних опитів педагогів, відносять: педагогічну спостережливість, дидактичні, організаторські, експресивні.

Останні можуть бути віднесені до розряду супутніх, допоміжних. Багато спеціалістів схиляється до висновку, що відсутність яскраво виражених здібностей може бути компенсована розвитком інших важливих професійних

якостей – працелюбність, чесність та чесне ставлення до своїх обов'язків, постійна робота над собою.

Важливими є також людські якості сучасного вчителя, які стають професійно значимими передумовами створення сприятливих відносин в навчально-виховному процесі та підґрунтям для формування педагогічного оптимізму вихователя. Серед них: людяність, доброта, терплячість, порядність, відповідальність, справедливість, обов'язковість, об'єктивність, щедрість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна врівноваженість, потреба спілкування, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, чуйність, спрямованість, свідомість, почуття обов'язку, дисциплінованості, вміння працювати з дітьми, самокритичність, здатність до саморозвитку, почуття гумору тощо.

Педагогічний оптимізм відіграє важливу роль у процесі створення образу сучасного вчителя. Він дає можливість майбутньому вихователю бачити перспективи розвитку кожної особистості не зважаючи на певні існуючі недоліки. Педагогічний оптимізм виступає одним з елементів мотивації всієї діяльності та поведінки сучасного вчителя, забезпечує збіг його поглядів, життєвих позицій та орієнтацій, перспектив та цілей, завдань та інтересів з цілями, завданнями та інтересами суспільства.

Тісно пов'язані із поняттям педагогічний оптимізм такі необхідні сучасному педагогу якості, як гуманізм, душевна чуйність, відчуття справедливості.

Саме комплексне поняття педагогічного оптимізму, яке включає в себе як особистісні, так і суто професійні властивості стає підґрунтям для формування образу сучасного вчителя.

Отже, на даному етапі вимоги до сучасного вчителя повинні відповідати вимогам сучасного суспільства. Окрім якостей, необхідних будь-якому спеціалісту, сучасний вчитель повинен мати специфічні вміння та навички, які формуються у процесі педагогічної освіти та закріплюються у подальшій професійній діяльності. З розвитком гуманістичного напрямку освіти на

перший план виходять особистісні якості педагога, а саме: любов до дітей, гуманізм, толерантність, чуйність тощо. Всі ці риси знаходять своє відображення у такому понятті як педагогічний оптимізм вихователя. Саме дослідження впливу педагогічного оптимізму як базового елементу формування образу особистості сучасного вчителя є підґрунтям для подальших досліджень.

Література:

1. **Табачек І. В.** Формування та розвиток особистості сучасного вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / І.В. Табачек. — К., 2005. — 20 с.
2. **Бенедиктов Б.А.** Психология обучения и воспитания и высшей школе / Б. А. Бенедиктов, С. Б. Бенедиктов. – М. : Просвещение, 1991. – 312с.
3. **Кононенко А. О.** Психологічні складові індивідуального іміджу сучасного педагога : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 / А.О. Кононенко. — Одеса, 2003. — 20 с.
4. **Гуревич К.М.** Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / К.М. Гуревич. – М. : Просвещение, 1970. – 196с.
5. **Бенедиктов Б.А.** Психология обучения и воспитания и высшей школе / Б. А. Бенедиктов, С. Б. Бенедиктов. – М. : Просвещение, 1991. – 312с.
6. **Кисельгоф С.И.** Формирование у студентов педагогических умений и навыков в условиях университетского образования / С.И. Кисельгоф. – Л. : Изд-во Ленингр. Ун-та, 1973. – 148с.
7. **Макаренко А.С.** Пед. соч.: в 8 т. / Макаренко А.С. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 374 с.
8. **Сухомлинский В.А.** Методика воспитания коллектива / В.А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1981. – 192с.
9. **Кабрин В.И.** Социально-психологические проблемы и пути активной профессионализации личности в условиях вуза // Методические

проблемы совершенствования вузовского образования / В.И. Кабрин. – Томск, 1987. – 214с.

10. **Щербаков А.И.** Формирование личности учителя советской школы в системе высшего педагогического образования / А.И. Щербаков. – Л., 1968. – 120 с.

11. **Кузьмина Н.В.** Психологическая структура деятельности учителя / Н.В. Кузьмина. – Гомель, 1976. – 183 с.

Vitebskaya P.V.

Pedagogical optimism as significant element in the formation of the modern teacher's personality

This article analyzes personal and professional qualities of the modern teacher and pedagogical optimism as one of the significant elements which forms teacher's personality.

Key words: occupational selection, pedagogical optimism, innovative thinking, psychological profile, professionalism, pedagogical abilities

Відомості про автора:

Вітебська Поліна Віталіївна - аспірант 3 року навчання Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Спеціальність – 13.00.01(Історія педагогіки та загальна педагогіка).